

İLÂHÎ, USÛLÎ VE HAYÂLÎ İRTİBATIYLA HAYRETÎ DÎVÂNÎ'NDA YÛNUS ETKİSİ¹

Selim GÖK²

Özet

Yûnus Emre, hem yaşadığı çağa hem de çağlar ötesine ilim ve irfan köprüsü kurmayı başarmış bir Türk-İslam mutasavvıfıdır. Vefatından sonra Yûnus'a ait olduğu öne sürülen mezarlar ortaya çıkmış, Yûnus'un Dîvânı kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Bunun sebebi O'nun yediden yetmişe herkese hitap eden hikmetli söyleyişinin ve tasavvufi bir üslubunun olmasıdır. Bu irfan sofrası herkesi ortak bir zevkte buluşturmuş ve Yûnusça bir söyleyişle insanları kuşatmıştır.

Vardar Yenicesi'nde doğmuş Hayretî'nin, Dîvânî'nda Yûnusça söyleyişlere dair emareler, Yûnus tarzından etkilenen klasik edebiyat şairlerinin varlığını ortaya koyabilir. Bu nedenle 16. yüzyıl şairlerinden Hayretî'nin üslubunda Yûnus etkisi; zihniyet, manâ, kelime kullanımı bakımından incelenecek ve aynı coğrafyada yaşamış İlâhî, Hayâlî ve Usûlî gibi şairlerler müşterekinde Hayretî-Yûnus bağlantısı değerlendirilecektir. Ayrıca Hayretî Dîvânî'nda 330 numaralı gazelde kullanılan "yunus" kelimesinin bağlamı üzerine mukayeseli çalışma yapılmıştır.

Çalışmamızda bağlamli dizin oluşturma altyapısı olan TEBDİZ'den ve Hayretî Dîvânı Sözlüğü (Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük) adlı yazım süreci devam eden doktora tezinin Hayretî ile ilgili verilerinden hareketle Hayretî-Yûnus bağlantısı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hayretî, Yunus, Vardar, işlevsel sözlük, bağlamli dizin.

INFLUENCE OF YUNUS IN HAYRETÎ'S DÎVAN WITH CONTACTS İLÂHÎ, USULÎ AND HAYALÎ

Abstract

Yunus Emre is a Turkish Islamic sufis who managed to set up a bridge with wisdom and knowledge, from the time that he lived in to the current time. After his death number of graves were found and projected belongs to him. His divan passed from generation to generation. The reason fort his is that he had a literature language from young to adult, enudite utterance and poem atmosphere which is sufistic. This wisdom table brought everyone together with a plesure and surrounded people with utterance of Yunus.

Hayretî's Divan has signs of Yunus's uttarance, who was born in Vardar Yenice. This can reveal that there are poets of classic literature influenced by the style of Yunus. Fort this reason, Yunus's impact on Hayretî's style who ise one of the 16th Century Poets, has been examined in terms of mentality, meaning and wor usage and the relationship has been evaluated with the poets like İlâhî, Hayalî, Usulî who comes from the same geography. Also the comparative study was done on the concordance of the word "yunus" which was used in ghazal number 330 from Hayretî's Divan.

In our work TEBDİZ, which has a basis of composing concordance and Dictionary of Hayreti Divan (Concordance and Functional Dictionary) which is an ongoing doctoral thesis, based on the data relating to Hayreti, the connection between Yunus and Hayreti will be evaluated.

Keywords: Hayreti, Yunus, Vardar, functional dictionary, concordance.

¹ Bu makale 23 Aralık 2016 tarihinde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin düzenlediği "Divan Şiirinin Anlam Dünyası" isimli sempozyumda bildiri olarak sunulmuştur.

² Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, selim_gok@hotmail.com.

1. GİRİŞ³

Hayretî, tezkirecilerin “şairler kaynağı” olarak ifade ettikleri Vardar Yenicesi’nde doğdu. Düzenli tahsil görmedi. Yakın dostu Hayâlî’nin, Hayretî’nin tokgözlü bir şair olduğunu ifade etmesi üzerine ancak küçük bir timar elde edebildi. Bu hadisenin ardından Rumeli beylerine sığındı ve geri kalan hayatını orada geçirdi. Hayatının son dönemlerinde gözleri görmez oldu. 1534 yılında Vardar Yenicesi’nde öldü. Kendi yaptırdığı zaviyeye gömüldü. (İpekten, İsen, Karabey, Akkuş 1986: 272)

“Derviş meşrep bir şair olan Hayretî’nin divanı, Hayretî öldükten sonra halk arasında fal bakılmakta kullanılırdı.” (İsen, 1999: 229) “Hayretî’nin âşıkâne sözleri, (İsen, 1998: 226) insan tabiatine hoş gelen, açık, net, lirik ve sade gazelleri vardır.” (İsen, 1999: 229) Ahdî, Hayretî’nin sanatı ve üslûbundan bahsederken “esnâf-ı şî’re kâdir ve ‘ilm-i tasavvufun ıstılâhâtında mâhir tarz-ı gazelde misâl-i Hayretî sâhib-edâ....;” Hasan Çelebi de O’nun için “çâşnidâr” şiiirleri ve sade edâsıyla farklı mana lezzetlerini söz ustalığı ile birleştirebilen bir şairdir demektedir. Bu nedenle Hayretî, şiiirleri uzun yıllar zevkle okunmuş bir şair olmuştur. Bunun yanında Hayretî üslûbunun en belirgin yönü, kullandığı kelimeler dolayısıyla “*çağrışıma açık anlamlar barındıran*” mahallî bir anlatıma sahip olmasıdır. Hayretî’nin Belgrad Şehrengizi, Yenice Şehrengizi, Bahâristan, Nâme-i Hayretî, Muhabbetnâme ve Dîvân isimli eserleri vardır.⁴

1. Hayretî’nin Üslubunda İlâhî, Usûlî ve Hayâlî Etkisi

Hayretî; kalenderî yaşantısı, aykırı sayılabilecek benzetmeleri, tasavvufi bir derinliği, taşı gediğine oturtan bilge söylemleri ile tanınmış bir şairdir. Kardeşi Yûsuf-ı Sineçak etkisiyle Mevlâna ve Mevlevîlik’ten doğrudan etkilendiği, hatta hayatının bir döneminde Mevlevî zümresinde bulunduğu da bilinmektedir.(Çeltik, 2013: 44) Bunun dışında Sicill-i Osmanî’de Hayretî’nin Gülşenîlik’le olan bağlantısına da dikkat çekilmektedir. (Sicill-i Osmanî, 1996, C.2: 663) “Kardeşi gibi kendisi de önce Şeyh İbrâhim Gülşenî’ye intisap etmiş, daha sonra Rumeli abdalları arasına karışarak Bektaşîliği benimsemiştir. (Tatçı 1998: 61)

O’nun üslubunun şekillenmesinde Vardar Yenicesi’nin etkisi büyüktür. Çünkü bir birleştirici güç olarak ortaya çıkan ve zamanla Balkanlar’a yayılan tasavvuf, Vardar Yenicesi’nde müşterek bir sanat ve edebiyatın oluşmasını sağlamıştır ve bu coğrafyada yetişen Hayretî, Usûlî(ö.1538) , Hayâlî(ö.1556-57) gibi şairler duygu seviyesi yüksek bir iklimin önemli sözcüleri olmuşlardır. Çünkü:

³ Kısaltmalar: yayım(lar)ı (Yay.), gazel (G), kasîde (K), terkîb-i bent (TKB), kıta (KT), Yûnus Emre (Y. Emre), *Aleyhisselam* (As.)

⁴ Hayretî hakkında ayrıntılı bilgi için kaynakçada belirtilen Hayretî, Divan-Tenkidli Basım (Çavuşoğlu, Tanyeri,1981:X-XVIII); İslam Ansiklopedisi (Tatçı, 1998: 61-62); Latîfî, (Canım, 2000: 240) ; Ahdî ve Gülşen-i Şu’arâsı (Solmaz, 2005: 264); Sehi Bey, Heşt-Behişt (Kut, 1978: 1209) ; Beyânî, Tezkiretü’ş-Şu’arâ (Kutluk, 1997: 38); Âşık Çelebi, Meşâ’irü’ş-Şu’arâ (Kılıç, 2010: 639); Gelibolulu Âlî, Künhü’l-Ahbar’ın Tezkire Kısmı (İsen, 1994: 208); Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü’ş-Şu’arâ (Kutluk, 1989: 314) Sicill-i Osmânî, II (Mehmed Süreyya, 1311: 263); Türk Ansiklopedisi, (Tansel, 1971: 126) isimli eserleremüracaat edilebilir.

"Rumeli fetihlerinde, 16. yüzyıl sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin en önemli vurucu gücü akıncılar, İstanbul'daki merkezi kendilerine model olarak taşrada kendi konumlarına uygun küçük başkentler diriltiyorlardı. Burada bulunan akıncıların şehitlik ve gaza gibi konularda yüksek motivasyona sahip olmaları amaçlanmıştır. Bu ihtiyacı medrese tahsili görmüş kimselerden ziyade rûhî coşkunu yüksek ve cezbede olan şairler yerine getirebilirdi. Yenice'de yetişmiş şairlerin bir çoğu bu özellikler ile donatılmış standart özellikler taşımaktaydı. Bu nedenle Abdullah-ı İlâhî (ö. 1491) ifade edilen gaza ruhunu diriltmek ve güçlendirmek maksadıyla Evrenozzade Ahmed Bey'in ısrarı ile Yenice'ye getirilen bir şeytir. İlâhî, bu şehirlerde yaşayan aydınları tesiri altına alıp hepsine ortak özellikler kazandıran bir merkez şahsiyet olmuştur." (İsen, 2009:49-55)

Bu bilgilere göre "Molla İlâhî, Nakşibendîliğin, aşk, vecd ve vahdet-i vücûda dayalı tasavvufî düşüncenin Anadolu ve Rumeli'de yayılmasına hizmeti geçen sûfîlerin başında gelir. His ve duyuşa dayalı **Horasan tasavvuf mektebinin** tabii sonucu olarak, şiir unsuru O'nun eserlerinde önemli bir yer tutmaktadır." (Kara, Algar 1998: 111) Bu yönüyle İlâhî'nin Rumeli'deki edebî misyonu oldukça önemlidir. O'nun vasıtasıyla Vardar Yenicesi'ndeki birçok divan şairi şiirlerinde tasavvufu temel malzeme olarak işlemiştir. İlâhî ile hayat bulan bu irtibat sayesinde, Vardar Yenice şairler Horasan mektebi etkisi altına girmiştir. Özellikle Hayretî, Usûlî ve Hayâlî bu bahiste değerlendirilmelidir. Gelibolulu Âlî: "Mevlânâ Usûlî ve Hayretî ile ülfetde ve ol zümreye "adem-i iltifat u rağbetde rûzgârın geçürmekde imiş. Bu hakir vefatından bir yıl mukaddem der-i devlete gelmişdüm." (İsen, 1994: 213) ifadeleriyle Hayretî ile Usûlî irtibatının bir tanığı olduğunu belirtmektedir.

Çalışmamızın konusu olan Hayretî ile Yûnus bağlantısını bu nedenle ilk olarak Usûlî üzerinden kurmak doğru olacaktır. Mustafa İsen "gına, istignâ, fakr u fakâ, kanaat, ser-fürû etmemek, iltimas ve ricadan müstagnî olmak, baş eğmemek gibi terimlerin Usûlî(ö.1538)nin en belirgin vasfı olduğunu ifade eder." O'nun şiirlerinin çoğu tasavvufidir, şiirlerinde aruzun yanında hece vezniyle Yunus tarzı musammat gazeller/koşmalar da yazmıştır. (Çeltik, 2013: 127) demektedir. Aynı zamanda Usûlî'nin tasavvufî misyonu oldukça önemlidir. O'nun "Mısır'da Gülşenîliğe intisap ettiğini, şeyhi ölünce de memleketi Vardar Yenicesi'ne gelerek buradaki akıncı beylerinden Abdi Bey'e musahiplik yaptığını biliyoruz." (İpekten, İsen, Karabey, Akkuş 1986:282) Sicill-i Osmanî'de Hayretî'nin Gülşenîlik'le olan bağlantısına da dikkat çekilmesi (Sicill-i Osmanî, 1996, C.2: 663) Bu bağlamda Usûlî'nin Hayretî ile irtibatının olduğunu ve Yûnus ile Hayretî bağlantısını kuvvetlendirdiğini söylemek mümkündür. Yûnus tarzını benimsemiş Usûlî, derviş bir şairdir. "Gülşenîlik'i Rumeli'de O yaymıştır ve şiirleri didaktik olmaktan öte güçlü bir lirizme sahiptir." (İpekten, İsen, Karabey, Akkuş a.g.e: 283) Ayrıca Gülşenîlik, bilhassa Mevlevîlik, Bektaşîlik ve Melamîlik esaslarını da alan , bu suretle tasavvuf ve melamet neşelerini birleştiren bir yoldur. (Gölpınarlı, 2014: 22-23) Bu nedenle Hayretî ile Usûlî'nin beslendikleri kaynaklar, Şeyh ilâhî'den etkilenme ve dost meclislerinde bulunma müştereklerine ek olarak bir üslup benzerliğinin olduğunu söylemek mümkündür.

Ne Süleymâna esjruz ne Selîmüñ kuliyuz

Kimse bilmez bizi bir şâh-ı Kerîmüñ kuliyuz

(Hayretî Dîvânî G138/1)

Baş egmedik bu memleketin tâc u tahtına
Bû taht içinde biz de acep pâdişâlarız (Usûlî Dîvânı G 42/3)

Dürülür çün kamu defterleri tûmâr gibi
Dehr sultanlarının defter ü dîvânına yuf (Usûlî Dîvânı G 57/3)

Bu realist tavır neticesinde Hayretî'nin merdâne ve istignâ müşterekinde söylediği beyitler Yûnus'ta lirik bir tavır ile ortaya çıkmaktadır.

Bir Şâh'a kul olmak gerek hergiz ma'zul olmaz ola
Bir eşik yastanmak gerek kimse elden almaz ola (Y. Emre Dîvânı 327/1)

Aynı zamanda Hayâlî'nin aşağıdaki beyti "Yunus Emre'nin 'Aşk gelicek cümle eksikler biter' dediği gibi, sevgiliyi kim severse noksanının tamam olacağı belirtilir." (Kurnaz, 2012: 134) Bu yönüyle Hayâlî (ö.1556-57) derde talip olan bir tavır ile de müşterek duygu dünyasını ifade eder.

Noksanı yokdur ol kişün kim seni seve
Her kim ki sana 'âşik ola ol tamâm olur (Hayâlî G44/3)

Müşterî olan metâ'ı derde gelsin yanıma
Şu'le-i ahımla germâgerm iken bâzâr-ı aşk (Hayâlî G 16/2)

Bu irtibata Hayâlî'yi de dahil etmek yerinde olacaktır. Çünkü Hayâlî(öl.1556-57) İstanbul'da Sadrazam İbrahim Paşa'nın himâyesinde Kanunî Sultan Süleyman'ın ilgisine ve lütfuna mazhar olan tasavvuf ehli bir şairdir.⁵ O'nun sanat ve üslup bakımından mahir oluşunu orijinal hayaller ve tasavvuf oluşturmaktadır. Hatta Ali Nihat Tarlan Hayâlî ve Bâkî'yi mukayese ettiği makalesinde Hayâlî'yi Bâkî'den üstün görme nedenini tasavvufa bağlar. (Tarlan, 1946: 26-38) Bu sanat başarısı şüphesiz Balkanları kuşatan tasavvufî atmosferin bir neticesidir.

Sözü rengîn edâ etmek Hayâlî ihtirâdır

⁵ B.T. Klasikleri, a.g.e. 378

Horasan ehli sanmasın bunu tarz-ı Nevâyidir (Hayâlî 38/5)

Rumelili üç şair Hayretî, Usûlî, Hayâlî bu ekolden beslenerek kendilerine has birer üslup oluşturmuşlardır. Hatta Mustafa İsen “Yenice’de yetişen şairler, bir fabrikadan çıkmış standart mamuller gibi benzer özellikler taşımaktadır.” (İsen, 2009:49-55) diyerek Rumelili şairlerin ortak üslup hususiyetlerine dikkat çeker.

Aynı zamanda “Hayretî’nin Vardar Yenicesi, Üsküp ve Belgrad gibi döneminin kültür merkezlerinde çağdaşları olan Hayâlî Bey, Usûlî ve Garîbî ile dost meclislerinde bulunduğu(Tatçı, 1998:61)”bilgisi şahsi irtibatlar kurmamıza imkan tanımaktadır. Bu bilgilere ek olarak Hayretî Dîvânı’nda bulunan 330 nolu gazelin Yûnus ile irtibatının olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple Hayretî’nin İlâhî, Usûlî ve Hayâlî müşterek beslendiği kaynaklardan bahsettikten sonra Hayretî üslubuyla ilgili şu özellikleri de verme ihtiyacı hissediyoruz:

Hayretî’nin mana bakımından farklı çağrışımlar taşıyan şiirleri, üslubunun bir gereği haline gelmiştir. Bu nedenle Hayretî’nin kullandığı tevriye, kinaye, tenasüp, iham-ı tenasüp sanatlarını kullanarak yazdığı şiirlerle ilgili örnekler çalışmamıza konu olan “yûnus” kelimesinin bağlama göre anlam tespitinde bize ışık tutacaktır.

Ol **kabâ** ile salınma gey sakın her câ meded

Agız açmışdur seni sarmaga pîrâhen gibi (G380/4)

“kabâ” kelimesi dervişlerin giydiği bir cins sof kumaştır aynı zamanda “kabâ”dan kasıt “kaba kimse, çirkin, kötü” manalarında rakiptir. “ağız açmak” hem gömleğin düğmelerden başlayarak bedeni sarmak için aralanması, hem de “fırsat kollamak” manasını taşıyacak şekilde kullanılmıştır. Ayrıca “gey, sarmak, pîrahen” birbiri ile ilişkilidir.

Akıdaldan gözümüñ yaşını bârân-şekil

Bâg-ı haddinde belürdi hat-ı **reyhân**-şekil (G253/1)

Beyyitteki reyhan hem çiçek hem de reyhânî yazısını çağrıştıracak şekilde tevriyeli kullanılmıştır.

Gizlüdür **hattuñ gubârında** şehâ esrâr-ı ‘aşk

Şol hurûf içre nihân olan ma’ânîler gibi (G446/4)

Yukarıdaki beyitte “gubar”, hat kelimesine bağlı olarak hem “toz zerresi” hem de Osmanlı’da kullanılan “gubârî hattı” karşılayacak şekilde kullanılmıştır.

Kanı devr eylesün ol kan olası

Demidür kim **katavuz kana kanı** (G443/2)

Burada “kan” kelimesi üzerine söz oyunları yapıldığını görülmektedir. Kan şarabı karşıladığı gibi “kan olası” ifadesi devr eylemek bağlamında sâkîyi veya sevgiliyi karşılamaktadır. Ayrıca “kana kan katmak” hem şarap bitmeden şarabın üzerine yenisini eklemek hem şaraba kan karıştırma âdetine atıfla “kan kardeşliği” anlamını desteklemektedir. Herodot tarihinde de bahsedilen eski Türk toplumlarında şaraba kan karıştırmak ve bu kan karıştırılan şaraptan içerek bağlilik yemini etmek yaygın bir âdettir. (Durmuş, 2009: 98-100)

Gözüm yaşını eyleme ırmak işigüñden

Akar su yüzi suyu durur bâg u bahâruñ (G207/3)

“ırmak” hem ayırmak hem de gözyaşına bağlı olarak “coşkun akan akarsu” manasını taşımaktadır. Bu beyitte de bahçe terimleri yaş, akar su, bağ, bahar bir araya getirilmiştir.

Tolu içüp merhabâ itdükçe agyâr ile sen

Kan içen karşıñda kana kana göñlümdür benüm (G297/6)

“kan içmek” ifadesi hem acı çekmek hem de “kana kana” ikilemesi ve “tolu” kelimesi bağlamında “şarap içmek” manasında kullanılmıştır.

Yukarıda verdiğimiz örnekler Hayretî Divânı’nda sıklıkla kullanılan bir üslubun izlerini taşımaktadır. O, sürekli az söze çok anlam yükleme gayreti içerisinde olan bir şairdir. Bu nedenle Hayretî’nin üslup tercihi kullandığı kelimelerde farklı anlamlar yakalama dikkatiyle açıklanabilir.⁶

2. 330 nolu gazel

Klasik Türk şiiri ve halk şiiri aynı edebî iklimin müşterek özelliklerini taşıyabilir. Divanlarda telmih yoluyla Yûnus (As.)’dan bahsedilmektedir. Aynı zamanda bu telmih şairin tevriyeli kullanımı ile mutasavvıf Yûnus ve Yûnus’un şiir tarzını devam ettiren başka Yûnuslar da olabilir. Bu sebeple Hayretî Dîvânı’ndaki 330 nolu gazelde bulunan “Yûnus” kelimesi, bağlam açısından değerlendirilecektir.

Ayrıca gazelin şekil, mana, dil ve üslup bakımından mutasavvıf Yûnus’a benzer özellikler taşıyıp taşımadığı hususunda daha net yargılara ulaşabilmek adına başka şairlerin “yûnus” kelimesi kullanımları şair Hayretî’nin “yûnus” kelimesi kullanımı ile mukâyese edilecektir. Çünkü “Yûnus Emre’nin kendisine has söyleyişi, bulduğu ses, kolay söylenen fakat derin manalar taşıyan ifadeleri bir Yûnus Emre tarzının doğmasına sebep olmuştur. (Tatçı, 2008: Sözbaşı -V-)” Bu tarz ilerleyen zamanlarında halk ve divan şairleri tarafından rağbet görmüştür. Bu

⁶ Benzer örnekler için bakınız Hayretî Dîvânı: (G 308/4), (G 428/3), (G 345/3), (G 255/3), (G 214/3), (G 62/4), (KT 1/4), (G 172/1), (G 256/2)

yönüyle Hayretî şiiirlerinin Yûnus tarzı ile irtibatı deliller vasıtasıyla tespit edilebilir. Hayretî Dîvânı'nda iki beyitte "Yûnus" kelimesi kullanılmaktadır. Bunlardan ilki 326 nolu gazelin 6. beytidir ve Yûnus (As.)'ı anlatmaktadır. Çünkü gazelin 5. beyti Halil sıfatıyla meşhur İbrahim peygamberden bahsetmektedir. Bu bilgiye bağlı olarak Yunus (As.)'ın kastedildiği bilgisi netleşmektedir.

Halîlüm gülşen oldı nâr-ı 'aşkuñ

Ruhuñ şem'ine çün pervâne oldum (G326/5)

Talup **Yûnus** gibi deryâ-yı 'aşka

Bu gün hem bahr ü hem dürdâne oldum (G326/6)

Fakat çalışmamıza konu olan gazelde benzer kelime kullanımlarına rağmen tasavvufî bir yek-âhenkliğin oluşu 330 nolu gazelde kullanılan Yûnus'un mutasavvıf Yûnus olabilme ihtimalini gözler önüne sermektedir. Çünkü 326. gazeldeki Yûnus'un, Yûnus (As.) olduğu bir önceki beyte bağlı olarak tespit edilebilmektedir. Sonraki bahislerde değerlendireceğimiz ve Hayretî'nin üslûbunun bir parçası haline gelmiş olan yek-âhenklik bu bağlamda önemlidir. Klasik şiiirde yek-âhenkliğe ve kelime kadrosuna göre değişen anlam dünyası önemlidir. Aynı kelimenin bir başka beyitlerde bağlamdan ötürü farklı anlamlar taşıdığı bilinmektedir. 330 nolu gazel, kelime kadrosu bakımından değerlendirildiğinde tasavvufî söyleyişi olan yek-âhenk bir gazeldir. Gazele bakıldığında;

(G330) *fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün*

1. Gülmeden aglamadan el yuyalum
Cümle her mâcerâdan el yuyalum	6. Rûz u şeb hatt u haddini añalum
Gayrı ag u karadan el yuyalum
2. Talalum bahr-i 'aşka Yûnus -vâr
Cûybâr-ı hevâdan el yuyalum	7. İçelüm câm-ı gam tolularını
Mey-i zevk u safâdan el yuyalum
3. Ey göñül îñ ü ândan 'uzlet idüp
Meni terk ile mâdan el yuyalum	8. Virelüm cân metâ'-ı derd alalum
Gayrı bey' ü şirâdan el yuyalum
4. Şişe-i 'ârı taşlara çalalum
Âb-ı rûy-ı fenâdan el yuyalum	9. Zâhid-i huşgi ter düşürmek için
Âbdest-i riyâdan el yuyalum
5. Derd ile göz yaşın idüp sâyil
Gel cevâb-ı şifâdan el yuyalum	10. Hayretî hûn-ı dille gasl idelüm
Çeşme-i mâsivâdan el yuyalum

330 numaralı gazelde dil ve üslup bakımından sade ve yalın bir söyleyiş vardır. Bu sadelikten kastedilen uzun terkiplerin olmayışı ve cümle yapısındaki kolaylıktır. Ayrıca gazelin 2. beytinde “Yûnus” kelimesi kullanılmıştır. Yûnus kelimesinin hem mutasavvıf Yûnus hem de Yûnus (As.) gibi düşünülebilecek olması Hayretî'nin giriş kısmında da belirttiğimiz “çağrışma kapı aralayan” üslûbunun bir gereğidir. Kelime seçimleri ve anlam örgüsü değerlendirildiğinde 330 nolu gazelin 2. beytinde telmih edilen kişinin Yûnus Emre veya Yûnus tarzını sürdüren başka Yûnuslar olması daha mümkündür. Gazelin baştan sona tasavvufî bir konu etrafında şekillenmiş olması bu fikri desteklemekle birlikte daha net delillere ulaşabilmek maksadıyla öncelikle “Yûnus” isminin zikredildiği beyit sentaks, anlam dünyası, dil ve üslup özellikleri bakımından irdelenmelidir. Gazelin anlam dünyası şu şekildedir:

“Gülmekten ve ağlamaktan el çekelim, bütûn yaşantılardan el çekelim.(G330/1) Yûnus gibi aşk denizine dalıp arzuların ırmağından el çekelim.(G330/2) Ey gönül teferruatla meşgul olmaktan vazgeçip beni terk edip bizden el çekelim.(G330/3) Utanma şişesini taşlara vuralım. Yokluk yüzünün suyundan (dünyadan) el çekelim.(G330/4) Dert ile göz yaşını akıtıp gel şifa cevabından el çekelim.(G330/5) Gece ve gündüz yanağını ve ayva tüyünü hatırlayalım. Artık ak ve karadan (iyi-kötü her şeyden) el çekelim.(G330/6) Gam kadehinin dolularını içelim. Zevk ve safa şarabından el çekelim.(G330/7) Can verip dert sermayesi alalım. Artık almaktan satmaktan el çekelim.(G330/8) Kaba zahidi küstürmek için ikiyüzlülük abdestinden el çekelim.(G330/9) Hayretî gönül kanı ile boydan boya yıkanalım, dünyanın çeşmesinden el çekelim.(G330/10)”

Gazelin ifade etmeye çalıştığı fikirler dünyadan el etek çekme, istiğnâ, birlik ve dervişliktir. Bu yönüyle gazel, baştan sona tasavvufî manâ içeren yek-âhenk bir gazeldir. Gazelin yek-âhenkliğini sağlayan “el yumak” deyimini önemlidir. “el yumak: vazgeçmek, el çekmek, el etek çekmek, el etek silmek (Tanyeri, 1999: 103)” manalarında kullanılan bir deyimdir. Bu deyim derviş-meşrep olan Hayretî'nin istiğnasını ve dünyaya meyletmeme düşüncesini vurgulamaktadır. Dünya meşguliyetlerinden el-etek çekmek ve birliğe ulaşmak Yûnus şiirlerinin kaynağını oluşturmaktadır. Bu yönüyle Hayretî ve Yûnus'un kelime kullanımı ve mana dünyasındaki benzerlikler ortak bir manâ çerçevesinde değerlendirilebilir. Ayrıca Yûnus ismi kullanılan beytin sentaks ilişkisi önemlidir.

Talalum bahr-i 'aşka Yûnus-vâr

Cûybâr-ı hevâdan el yuyalum (G 330/2)

(Yunus gibi aşk denizine dalalım, hevâ (ve heves) ırmağından el çekelim.)

330 numaralı gazelin 2. beytindeki kelime ve kelime grupları önemlidir. “el yumak” deyimini hevâ ve hevese dair dünyevî arzuların vazgeçmek olarak anlamlandırılabilir. Aynı zamanda mâsivâdan yani istek ve arzudan el çekmek “aşk denizi”ne dalıp o deniz ile bir bütün olmakla gerçekleşmektedir. Bu yönüyle beyit “aşk ile bir olma, birleşme” fikriyle kurgulanmıştır. Ayrıca 330 nolu gazelde kullanılmış “Yûnus-vâr aşk bahrine(denizine) dalmak” ifadesinin Yûnus Emre Dîvânı'nda varyantlarını tespit etmek mümkündür. Yûnus Dîvânı'nda bahr/bahrî kelimesi

9 beyitte “aşk ve âşık” kelimeleriyle birlikte kullanılmıştır. Diğer kullanımlar “mahabbet, ma'nî, ma 'rifet...vb.” soyut ve tasavvufi kelimelerden oluşmuştur. Hayretî asker bir şairdir ve deniz ile ilgili gerçek mana taşıyan kelimeleri yaygın bir şekilde kullanmaktadır. Oysa G330/2'deki “bahr-ı aşk” tamlaması soyutluk bakımından O'nu Yûnus'a yaklaştırır.

Yûnus'a atfedilen bu beytin kelime kadrosu da dikkate değerdir. “*talmak, bahr-ı aşk, dünyadan el etek çekmek*” kelimeleri ile kurulu ve birlik fikrini taşıyan Yûnus şiirlerinin varlığı Hayretî ile Yûnus mukayesesini bu bağlamda daha anlamlı kılmaktadır. Hayretî Dîvânı'nda bulunan 330 nolu gazelin 2. beytindeki “*talmak*” fiilinin anlamı önemlidir. “*talmak*” yani “*dalmak*” ;

“1. Suyun içine bütünüyle ve hızla girmek. 2. Bir yerin içine girmek. 3. **Başka bir şeyle uğraşamayacak veya başka bir şeyi düşünemeyecek biçimde kendini bir şeye kaptırmak.** 4. Kendini bilmez duruma gelmek, kendinden geçmek. 5. Uyumak. 6. Güreşte dalma oyununu yapmak.” (TDK, Güncel Türkçe Sözlük) manalarına gelmektedir.

Yûnus (As.)'ın gemiden gerçek bir suya atıldığı bilinmektedir. O'nun denizin içerisinde kayboluşu ve balık tarafından yutulmuş hadisesi telmihlere konu olmuştur. Fakat 330/2 nolu gazelin anlamı mutasavvıf Yûnus düşünüldüğünde 3 numaralı anlam ile de tamamlanabilmektedir ve anlam “*aşk deryasında kendini bilmez duruma gelmek, kendinden geçmek.*” olarak oluşmalıdır.

Klasik şiirde Yûnus (As.)'a telmihte bulunan beyitlerdeki kelime kadrosu da farklı özellikler taşımaktadır. Yûnus (As.) balık tarafından yutulmuştur, bu durum kendi isteği dışında meydana gelen bir hadisedir oysa “*talmak*” kelimesinin etken çatılı oluşu da unutulmamalıdır. Başka bir kimse veya nesne maharetiyle yaptığımız fiillerde edilgenlik vasfı aramak bu manada önemli belirleyicilerdendir.⁷

Çü **bahr-i 'aşk** nâgeh oldı mevvâc
Hüveydâ oldı birden bunca ma'dûd

(Hayretî 36/2)

Talayın 'aşkun bahrine gavvâs olayın bir zamân

İsteyeyin dâyim seni seyyâh olayın bir zamân

(Y. Emre Dîvânı 253/1)

Girdüm gönül şehrine **taldum** anun **bahrine**

'**Aşk**ıla seyr iderken iz buldum cân içinde

(Y. Emre Dîvânı 302/15)

⁷ Ayrıntılı değerlendirme ve benzer örnekler için bakınız: Mehmet Çavuşoğlu (2003) *Divanlar Arasında*, İstanbul, Kitabevi Yay. s. 13-15, “*Açmak ve Açılmak*” bahsi.

Her dem **talalum bahre**

Aldanmayalum dehre

Sabreyleyelüm kahra

Allah görelüm n'eyler

(Y. Emre Dîvânı 71/9)

Ayrıca "*bahre talmak*" kalıp ifadesinin "*denize, deryâya, ummâna dalmak*" şeklinde kullanımları Yûnus Emre Divânı'nda oldukça yaygındır. Hayretî'nin "*aşk denizine dalmak*" kalıp ifadesinin bulunması O'nun Yûnus'tan esinlenmesine bir örnek olabilir:

'Aşkun 'âşıklar öldürür

'**Aşk denizine taldurur**

Tecellîyle toldurur

Bana seni gerek seni

(Y. Emre Dîvânı 381/3)

Bir kişi 'âşık olsa '**aşk deryâsına talsa**

O deryânun içinde gevher bulagan olur

(Y. Emre Dîvânı 96/4)

Vücûdun cübbesin 'aşkıla çâk it

Talagör ana kim '**ummân-ı 'aşkdur**

(Y. Emre Dîvânı 90/12)

Mülk-i fenâdan geçeyin ol dost iline uçayın

Talayın 'aşk 'ummânına denizlerin kaynadayın

(Y. Emre Dîvânı 283/2)¹

330 nolu gazelin 2. beytinde kullanılan Yûnus hem mutasavvîf Yûnus hem de Yûnus (As.) gibi düşünülebilir. Fakat Yûnus (As.)'ı anlatan divan şairlerinin kelime kadroları dikkate değerdir. Aynı şekilde 326/6 nolu gazeldeki Yûnus'un Yûnus (As.) oluşu da bir önceki beyitte kullanılan Halil sıfatından ötürü netlik kazanmıştır.

¹ Diğer örnekler için bakınız Yunus Emre Dîvânı: (12/1), (71/1), (129/4), (133/1), (132/11), (171/7), (222/1), (260/2), (291/7), (295/19), (295/20), (305/5), (306/1), (319/7), (327/3), (305/5), (306/1), (319/7), (327/3), (336/3), (339/4), (378/1), (378/2), (411/10), (29/5), (42/5), (48/7), (94/3), (113/12), (169/1), (171/7), (189/2), (200/5), (201/13), (201/26), (229/3), (260/2), (273/2), (297/6), (327/3), (343/9), (365/2), (401/2), (411/1), (411/2), (18/7), (38/2), (49/5), (71/9), (76/4), (121/5), (123/3), (129/4), (133/1), (165/11), (177/2), (178/11), (280/1), (291/7), (301/7), (302/15), (310/9), (319/7), (336/5), (339/4), (345/5), (345/6), (367/4), (369/2), (390/1), (393/5), (301/6), (213/1), (215/3), (189/4), (378/1), (214/4)

Ya kenâr-ı âlem-i gabrâya emr-i Hak ile

Yûnus-ı izzet getirmiş **mâhi**-i ummân mısın

(Hayâlî Bey K20/4)

Aynı zamanda başka divan şairlerinde Yûnus (As.)'a telmih var ise beyti oluşturan kelime kadrosunda “*mâhî, hût, yutmak, batn, kursak, yem olmak, ta’am...vs.*”² kelimeleri kullanılmaktadır. Hayâlî'nin (K20/4) nolu beyti Hayretî'nin aksine Yûnus (As.) kastetmektedir.

Fakat sadece bu beyit Yûnus bağlantısı için yeterli değildir. Gazel, benden ve bizden terk anlamını barındırmaktadır. Bu anlam Yûnus'un senliği ve benliği bırakma düşüncesine benzer özellikler taşımaktadır. Aynı zamanda bu durum dünyaya bir sırt çevirmedir. Bu yönüyle Hayretî'nin hem söyleyiş hem de mana yönünden benzer ifadelerini Yûnus'ta tespit etmek mümkündür. Bu sebeple doğrudan veya dolaylı olarak Hayretî'nin ilham veya tasavvufî malzeme hususunda Yûnus'tan etkilenmiş olması mümkündür. Bir diğer Hayretî-Yûnus bağlantısı Mevlânâ vasıtasıyla olmalıdır.

“ Mevlâna sohbetinde saz ile işret oldu

Ârif ma'nâya daldı çün biledir ferîşteh

Ayrıca Yûnus, Dîvânı'nda Mevlânâ'ya hayranlığını ifade eden şiirler de yazmaktadır. Ve O'nda Mevlânâ'dan başka hiçbir şairin izi görülüyor dersek mübalağa etmiş olmayız. (Gölpınarlı, 2014:16)” Hayretî hayatının bir döneminde Mevlevî zümresinde bulunmuştur. (Çeltik, 2013: 44) Bu bağlantı şu sebepten önemlidir Mevlevîlik'te Yûnus tarzı şiirler sıklıkla terennüm edilmektedir. Günümüzde bestelenen Mevlevî âyin-i şeriflerinin aralarında Yûnus şiirleri okumak hala süregelen bir gelenektir. Bu yönüyle Hayretî'nin kardeşi tesiriyle Mevlevî bir zümreden Yûnus ile ilgili şiirler duymuş olabilir. Çünkü Anadolu Erenleri olarak adlandırılan ve Anadolu'nun farklı mecralarına yayılan şahsiyetlerin aynı dînî ve edebî kaynaktan beslenmiş olması mümkündür ve bu bir edebî tarz silsilesi oluşturmuş olabilir. Aşağıdaki G159/5 nolu beyit ile Yûnus'un (67/2) numaralı dörtlüğünün söyleyiş benzerlikleri dikkat çekicidir. (67/2) Mevlevî âyin-i şeriflerinde sıklıkla söylenen Yûnus tarzı şiirlerdendir.

² Görüldü **mâhi**-i sîmîn kenâr-ı deryâdan/ Şafakda **Yûnus**-ı hurşîd olunca nâ-peydâ (Nev'î K1/2) Şest-i hilâli sâhil-i deryaya saldılar/Çün **yut**dı mihr **Yûnus**ını **mâhi**-i **zalâm** (Nev'î K33/5) **Yûnus** dehân-ı **mâhi**-i şebden bulup rehâ/Çıkdı kenâr-ı lücce-i deryaya şâdmân (Nev'î K39/6) Sen emlahun **ta'âmı ta'm**-ı enîs oldı/ **Yûnus** ki **batn**-ı **hûta lokma** oldı yâ Muhammed (K. Aynî K5/24) Çıkdı **kursağ**ından **Yûnus**ı **hût**/ Çıkdı kasr-ı Misra Mûsîyi **yem** (K. Aynî, K47/12) Yûşa' vü Cercîs ü Esbâtam semekte **Yûnus**am/Olmuşam Zü'l-Kifl ü hem ana zamânem ya kimem(K. Aynî, K55/46) Gülsitân-ı meleküttur şâh Alî/Şîr-i kûh-ı ceberüttur şâh Alî/ **Yûnus** u deryâ vü **hütt**ur şâh Alî/ Hem 'asâ Mûsî düddur şâh Alî(Nesîmî T303) Emr ü fermânıdur viren her bâr/**Yûnus**-ı mihre **hût** içinde karâr (Hâletî K1/21) Senâ-vu-hamd hakı kim ider idi **Yûnus** anı/Denizde olmuş iken **batn**-ı **hût** ana zindân (T. Câfer Çelebi K26/109) Sâbi' inci **Yûnus**uñ kim **balık**ı/çıkma yoldan sevegör sen hâlîkî (İslâmî'nin Mesnevisi 659-660) Miñnet ile **Yûnus**'ı itdi zebûn/ Nokta gibi kıldı mekânını nûn (Gülşen-i Envâr, 11-12)Gârda Sıddîk ile zât-ı Nebî/ Turdı ten-i **hût**da **Yûnus** gibi (Gülşen-i Envâr, 13-14) İlâhî **Yûnus**un habsi hakıyçün/Anuñ **deryâ** olan libsi hakıyçün (Kansu Gavri 53-54)

Ey Hayreti kulı olan olur cihâna şâh

Sultân-ı 'aşk hey ne yüce pâdişâh imiş

(Hayretî Dîvânı G159/5)

Bakmaz mısın şu dünyanın haline

Padişahlar çare bulamaz ölüme

Derviş Yunus sen de şükret haline

Dervişlik ne güzel sultanlık imiş

(Y. Emre Külliyyatı (4) 67/2)

Ayrıca Hayretî'nin kelime kullanımlarından bazıları Yûnus ile irtibat kurmakta önemlidir. Hayretî dert sahibi bir şairdir. Özellikle dünya geçiciliğini, ömrün kıymetsizliğini dile getirirken O'nun dert ile canı değişme arzusu vardır. Derdin, can ile de değiş-tokuş edildiği yer ise aşk pazarıdır. Yûnus'ta sıklıkla kullanılan aşk pazarı en kıymetli varlık olan canın bile terk edildiği yerdir. Hayretî'de "*bâzâr-ı aşk*" tamlamasının kullanımı Yûnus'a benzerlik göstermektedir.

Varlığı nakdin virüp yokluk metâ'ın almayan

Sûdı yok sevdâdadur bilmez nedür **bâzâr-ı 'aşk**

(Hayretî Dîvânı K7/7)

Virüben cân nakdini derd ü gam alsun Hayretî

İsteyen **bâzâr-ı 'aşk** içre meta'-ı râyegân

(Hayretî Dîvânı G353/5)

'Âşık ki cânâ kaldı 'âşık olmaz

Cânın terk itmeyen ma'sûkî bulmaz

(Y. Emre Dîvânı 113/4)

'**Aşk bâzârı**dur bu cânlar satılır

Sataram cânımı hiç kimse almaz

(Y. Emre Dîvânı 113/5)

Cânını 'aşk yolına virmeyen 'âşık mıdur

Cehd eyleyüp ol dosta ırmeyen 'âşık mıdur

(Y. Emre Dîvânı 36/1)

'Aşk meydânında pâdaş olup ehl-i hâl ile

Bî-ser ü pâ olmayanlar top u çevgân oynamaz (Hayretî Dîvânı G136/2)³

Ayrıca derde karşı tutum Hayretî ve Yûnus'ta benzerlik göstermektedir. Çünkü her iki şairde de derman derde tâbi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu derd, aşk ile şekillenmiştir. Lutfun ve kahrın hoş görülmesi bu yönüyle derde bir çağrıdır.

Ben derdile âh iderdüm **derdüm bana dermânımış**

İsteridüm hasretile dost yanumda pinhânımış (Y. Emre Dîvânı 125/1)

Baňa hiç gussaň gibi eglenmege yârân mı var

Yâ oñulmaz **derdüme** derdüň gibi **dermân** mı var (Hayretî Dîvânı G111/1)

Yûnus'a göre dünya bir gölgeliktir ve dünyaya bakış fânilikten ibarettir. Bu bakış açısı Hayretî'de de farklı değildir. Hayretî Dîvânı'nda bulunan şiirlerin bir çoğunda kullanılan temel fikir dünyanın geçiciliği ve vefasızlığıdır. Bu fikir Yûnus'ta ve Hayretî'de ulvî bir temele oturtulmuştur. Dünyaya rağmen varlığın ve hüsnün kaynağı olan 'aşkın muteberliği her iki şairde de ortakır.

Mâcerâ-yı mâsivâdan el yuyup

Kalbi ırmakdur bilürseň 'aşk-ı pâk (Hayretî Dîvânı G197/4)

Bir nefesdür 'ömr kılma i'timâd

Bir hevesdür mâl kılma i'tibâr (Hayretî Dîvânı, KT3/3)

Bu dünyâyâ kalmayalum

Fânîdür aldanmayalum

Bir iken ayrılmayalum

Gel dosta gidelüm gönül (Y. Emre Dîvânı 160/5)

³ Benzer örnekler için bakınız Yûnus Emre Dîvânı: (70/7) (347/6) (386/5); Hayretî Dîvânı (G39/4), (G363/3), (365/2), (G465/2)

Bu nedenle Hayretî'de düşünüş, yaşayış ve dünyayı algılayış biçiminde tasavvufî bir arayışın izlerini görmek mümkündür. Bu yönüyle Horasan'dan başlayarak , Anadolu ve Balkanlar'a kadar uzanan tasavvuf köprüsü klasik şiirin malzemesi haline gelmiştir.

SONUÇ

- Hayretî, Usûlî ve Hayâlî; Şeyh İlâhî vasıtasıyla Horasan mektebinden etkilenmiştir.
- Vardar Yeniceli bu üç şairin birbirine benzeyen üsluplarının temel kaynağı bu tasavvufî etkilenmedir.
- Mustafa İsen'in Usûlî-Yûnus arasında kurduğu irtibat, Vardar Yeniceli başka şairlerle kurulabilir.
- Hayretî Dîvânı'nda bulunan 330 nolu gazel tasavvufî içerikli bir yek-âhenk gazeldir. Bu yek-âhenkliği sağlayan en önemli unsur "el yumak" deyiminin redifte kullanılmasıdır. Gazelin yek-âhenkliğini kuran bu deyim manası dünyaya meylectememe fikrini savunan Yûnus ile müşterektir.
- Hayretî'nin üslubunda öne çıkan en önemli sanatlar tevriye, kinaye ve cinastır. Bu nedenle kelimelere farklı anlamlar yüklemeyi üslup haline getiren Hayretî'nin Yûnus'a telmihte bulunduğu düşünülmektedir.
- 330 nolu gazelin kurgusu ve kelime ilişkileri değerlendirildiğinde gazeldeki telmih mutasavvıf Yûnus veya Yûnus tarzını devam ettiren diğer Yûnuslar olabilir. Ayrıca Yûnus (As.)'a telmihte bulunan başka şairlerin kelime kadroları "mâhî, hût, yutmak, batn, kursak, yem olmak, ta'am...vs." kelimelerini içermekte ve şiirlerin manası gerçek bir denize gömülüştü kastetmektedir.
- Hayretî'nin bulunduğu Gülşenîlik, Mevlevîlik, Bektaşîlik gibi zümreler Yûnus-Hayretî irtibatına imkan tanımıştır.
- Sonuç olarak Hayretî'nin; İlâhî, Usûlî ve Hayâlî müşterekinde tasavvufî anlamlarda Yûnus'tan etkilendiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ayan, Hüseyin (2013) *Nesîmî Divanı*, Ankara, Akçağ Yay.
- Canım, Rıdvan (2000) *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Ankara, AKM Başkanlığı Yay.
- Çavuşoğlu, Mehmed (2003) *Divanlar Arasında*, İstanbul, Kitabevi Yay.
- Çavuşoğlu, Mehmed; Tanyeri, M. Ali (1981) *Hayretî, Divan Tenkitli Basım*, İstanbul, İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Yay.
- Çeltik, Halil (2013) *Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*, Ankara, Kurgan Edebiyat Yay.
- Durmuş, İlhami (2009), *Türk Kültür Çevresinde Ant, Millî Folklor*, say. 84, syf. 98-100
- Erünsal, İsmail (1983) *The Life and works of Taci-zade Ca'fer Çelebi: With critical edition of his Divan*, İstanbul, İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Yay.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (2014) *Nesîmî, Usûlî, Rûhî*, İstanbul, Kapı Yay.
- İpekten, Haluk; İsen, Mustafa; Karabey, Turgut; Akkuş, Metin (1986) *Büyük Türk Klasikleri (C. 3)*, İstanbul, Ötüken-Söğüt Yay., s. 272
- İsen, Mustafa (1999) *Latîfî Tezkiresi*, Ankara, Akçağ Yay.
- _____ (2009) *Varayım Gideyim Urumeli'ne –Türk Edebiyatı'nın Balkan Boyutu*, İstanbul, Kapı Yay.
- _____ (1994) *Gelibolulu Âlî, Kühü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı*, Ankara, AKM BaşkanlığıYay.
- _____ (1998) *Sehî Bey Tezkiresi "Heşt Behişt"*, Ankara, Akçağ Yay.
- Kara, Mustafa; Algar, Hamid (1998) *"Abdullah-ı İlâhî"* TDVİA (C.1) (1998) İstanbul, TDV Yay.
- Kaya, Bayram Ali,(2003) *Azmi - Zade Haleti Divanı: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni- The Divan of Azmi-Zade Haleti: Introduction and Critical Edition of his Divan*, New York, Harvard Üniversitesi Basımevi
- Kılıç, Filiz (2010) *Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ (İnceleme-Metin)*, İstanbul, İstanbul Araştırma Enstitüsü Yay.
- Kurnaz, Cemal (2012) *Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili*, Ankara, Kurgan Edebiyat Yay.
- Kutluk, İbrahim (1997) *Beyânî Mustafa Bin Carullah, Tezkiretü's-Şu'arâ*, Ankara, TTK Yay.
- _____ (1989) *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ (C. 1)*, Ankara, TTK Yay.
- Mehmed Süreyya (1996) *Sicill-i Osmani C.2.* İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Mermer, Ahmet (1997): *Karamanlı Aynî ve Divanı*, Ankara, Akçağ Yay.
- Sağlam, Ayşe (2016) *Gülşen-i Envar*, Ankara, Grafiker Yay.

Solmaz, Süleyman (2005) *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı* (İnceleme-Metin), Ankara, AKM Başkanlığı, Yay.

Tanyeri, M. Ali (1999) *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Ankara, Akçağ Yay.

Tansel, Fevziye Abdullah (1971) "Hayretî", *Türk Ansiklopedisi*, c.19, Ankara.

Tarlan, Ali Nihad (2004) *Hayâlî Bey Divanı*, Ankara, Akçağ Yay.

_____ (1946-47) "Hayâlî-Bâkî" İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. 1. Sayı 1, s. 26-38.

Tatçı, Mustafa (2006) *Hayretî'nin Dinî-Tasavvufî Dünyası*, İstanbul, Horasan Yay.

_____ (2008) *Yunus Emre Külliyyatı IV -Âşık Yûnus-*, İstanbul, H Yay.

_____ (1998) "Hayretî" TDVİA (C.17) İstanbul, TDV Yay.

Türk Dil Kurumu *Güncel Türkçe Sözlük*,

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58598940a4d415.23183080(erişim tarihi: 20.12.2016 saat 22.44)

Tulum, Mertol; Tanyeri, M. Ali (1977) *Nev'î Dîvânı*, İstanbul, İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Yay.

Yavuz, Orhan (2002) *Kansu Gavri'nin Türkçe Divanı*, Konya, Selçuk Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enst. Yay.

Yüksel, Hasan; Delice, H. İbrahim; Aksoyak, İ. Hakkı (1996) *Eski Anadolu Türkçesine İlişkin Bir*

Metin: İslâmînin Mesnevisi, Sivas, Dilek Matbaacılık

